

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”.

Igazgató: KRATOFIL DEZSŐ

Megjelenik tanévenként 5 kettős számjelzésű könyvalakú füzetben, 32 ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája.
Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.

Cseportos erkölcslélektani személyiségvizsgálat az ifjúkorban.

— A Főv. Ped. Szeminárium lélektani laboratóriumának közleménye. —

Az erkölcsiség fogalma az emberi lélek ama szellemi rétegeire vonatkozik, amelyek belenőnek az időfeletti értékek birodalmába. Épp ezért már nem tiszta lélektani fogalom, hanem lélektan, erkölcsstan, bölcsélet stb. osztoznak meg rajta. Mivel azonban a lélek nélkül való erkölcs nem lehetne erkölcs, mivel az erkölcsi érték magasságaiba és az erkölcsi élet mélységeibe az emberi lelken keresztül vezet el az út, épp ezért nem oszthatjuk azt a nézetet, amely értékelő erkölcsi megjelöléseket azok lélektani tartalmát illetően egyáltalában nem óhajt vizsgálni. Való igaz, hogy a lélektani kutatás ténymegállapításokra, nem értékítéletekre törekszik. Ámde — amint magyar filozófusok: Böhm Károly és Pauler Ákos észrevették — minden ténymegállapításban ennek értelme szerint benne lappang és logikai különbségvetéssel „fölébe helyezhető” egy értékítélet. Az erkölcslélektan feladata szabatosan szólva azoknak a lélektani adatoknak, tényállásoknak kiderítése és vizsgálata, amelyekre erkölcsi értékítéletek érvényesek, mert vagy erkölcsi értéket hordoznak, vagy erkölcsileg értékellenesek.

Az erkölcsi érték más elnevezéssel: a „jó” vagy a „helyes.” Ezek az elnevezések csak különböző szavak ugyanazon

fogalomra, és nem adják egymás meghatározását. A „jó” ősfogalom, vagyis tovább már meg nem határozható. Tudjuk azonban róla, hogy feltétlen érték, vagyis önmagában értékes, nem függ értékében valamely feltételtől. Épp ezért a „jó” más szóval: önérték és öncél. E megállapításból lélektanilag következik, hogy a cselekvés etikai értékéhez nem elegendő, ha annak célja jó, hanem azoknak az indításoknak is jóknak kell lenniök, amelyeknél fogva a célt el akarjuk érni. A jónak hordozója lélektanilag tehát nem csupán és nem is elsősorban az akarat, hanem az érzület. A „jó” nem külső máz, szín csupán a lélek alkatán, hanem áthatja a legbensőbbet, a személyiség egészét. Nem a személyiség egyes oldalai, rész-képességei hordozzák az etikai értékét, hanem maga a személyiség. Nem az a jó, aki jó katona, jó kereskedő, jó kutató stb., hanem, aki jó ember. A „jó”-nak e nem-erkölcsi értelemben vett fogalmaival szemben az erkölcsi „jó”, amint *Kant* mondotta, kategorikus, vagyis nem függ bizonyos teljesítményektől. Épp ezért a lélektani jellemvizsgálatok sem lehetnek részleges természetűek, hanem csak globális személyiségvizsgálatok. A lelki tulajdonságoknak különböző részképességekre való parcellázása és ezeknek az elvont részképességeknek elszigetelt vizsgálata itt nem vezethet eredményre.

Nem lehet a lélektan feladata, hogy korok, kultúrák és népfajok eltérő erkölceit egyeztetni próbálva, eldöntse, mi a „helyes” erkölcs, az „igazi” erkölcs. Kétségtelen, hogy a lélektan kutatója korának szellemi gyermeke, és annak az erkölcsnek alapjára helyezkedik, amit az emberiség abban a korban mint tisztult, időálló erkölcsi igazságot, az etikai megismerése maradó törzsállománya gyanánt felismerni képes. Az erkölcsi megismerés látóhatárának további átgulása aztán az erkölcslélektannak is újabb feladatokat szabhat. Mindenesetre azonban a gyakorlati lélektan egyik feladata gyanánt tekinthető az erkölcsi belátás élesítésének, finomításának elérésére módszereket és életszabályokat felkutatni. Korunkban még mindig a keresztény erkölcs az, amely az emberiség legfejlettebb erkölcsi belátásait és kultúrkincseit képviseli. Az alábbiakban tehát mindenütt a keresztény erkölcs mértékét fogjuk alkalmazni.

Amilyen meghatározatlan az erkölcsi „jó” fogalma, csaknem oly nehéz megmondani, mi is az a lélektani „személyiség”? Nem térünk ki a szakirodalomban található térfogások tárgyalására, csak saját meghatározásunkat adjuk. A személyiségnek 3 lényeges jegye: 1. középponti „én”-nel rendelkezik, amelyből törekvései valahogyan kiindulnak; 2. szellemi természetű, vagyis oly lelki folyamatokkal rendelkezik, amelyeknek „jelentése” van, nem „értelmetlenek”; 3. szerves

„egész“, ahol a részek az egészre vonatkoztatottak, bennük az egész nyilatkozik meg. Mint minden dolognak a világon, úgy a személyiségnek is van „jellege“, vagyis sajátossága, oly bélége, amelynél fogva minden más személyiségtől világosan megkülönböztethető. A személyiség egyúttal egyéniség is. A személyiségvizsgálatok egyúttal karakterológiai vizsgálatoknak is nevezhetők, vagyis a személyiség jellegét, egyéni sajátosságait kutatják. Szűkebb értelemben a személyiség érzületét, vagyis jellemét, akarati diszpozícióit kutató lélektani vizsgálatokat nevezzük karakterológiai vizsgálatoknak.

A személy erkölcsi tulajdonságainak kísérleti lélektani vizsgálata mindez ideig nem kielégítő. A lélektani laboratóriumi vizsgálatok útján való kutatásnak itt van egyik határa. Nevezetesen nem vagyunk képesek oly módszereket, vizsgálati eljárásokat kialakítani, amelyekkel tetszőlegesen észlelhetnők mindazt a lélektani adottságot a vizsgálati személyben, amelyeket erkölcsi értéktételek nyelvére lehetne átfordítani. Népszerűen szólva: lélektani kísérletekkel nem lehet kiválogatni a becsületes embereket és őket a tisztességtelenektől elkülöníteni. Másfelől azonban látni fogjuk, hogy e szempontból nem is teljesen sikertelenek a vizsgáló eljárások, vagyis megfelelő módszerrel az igazi pszichológus, a képzett és rátermett szakember sokfelét és sok esetben mégis észrevesz az egyén erkölcsi adottságaiból.

A részleges sikertelenség oka sokak szerint az a tényállás, hogy erkölcsi területen az egyén másnak, különbnek akarja magát mutatni, és önkénytelenül is másnak mutatja, mint ami. Amíg tehát pl. az intelligencia-vizsgálatoknál a vizsgálati személy nem képes kellő berendezkedés és ellenőrzés mellett arra, amit népszerűen szólva „csalás“-nak nevezünk, vagyis nem képes többre, mint épp annyi teljesítményre, amire képes, addig erkölcsi lélektani vizsgálatok esetében látszólag többet is felmutathat, mint amennyi telik tőle.

A személyes erkölcsiség kísérleti észlelésének azonban mélyebb akadálya is van, olyan, amelynek a fenti tény csak következménye. Kísérleti erkölcsidiagnosztika egyszerűen azért nem lehetséges teljes sikerrel és megbízhatósággal, mert valakinek erkölcsi értékében vagy értékellenességében soha sem lehetünk teljesen biztosak. Mégpedig azért nem, mert a saját erkölcsi értékében vagy értékellenességében sem lehet senki meggyőződés nélkül bizonyos. Aki biztos abban, hogy ő jó, az farizeuskodik. Hogy ki a jó és ki a rossz erkölcsi értelemben, az az ember számára végelemzésben örök titok fátyolába bürkolt rejtély. A lélektan itt elhagyja illetékességének, a tapasztalati tényeknek körét, és metafizikai mélységek hatására ér, amelyek egyúttal a tulajdon határai is. A pszichológus bizo-

nyos tisztelettel kell, hogy közeledjék minden emberi lélekhez, és nem szabad azt hinnie, hogy annak mélységeit, rejtélyeit épp úgy feltárba veheti, maradék nélkül napfényre hozhatja, mint egy asztalfiók tartalmát. A mondottak bizonyítására elég, ha egy pillantást vetünk a jellemvizsgálatok eddig kialakult lélektani módszereire.

A lélektani próbák sokszor adnak alkalmat és adatokat jellem-észlelések számára, akkor is, ha eredetileg nem karakterológiai, hanem képességvizsgálatok. Utóbbiak a szerint, hogy miféle képességet vizsgálnak, lehetnek intelligencia-, ügyességi, érzékelési stb. próbák. Eredetileg „próba”-nak (*test*) angol szóval csak a papír és ceruza segítségével megoldandó vizsgálatokat nevezték, tehát főleg az intelligencia- és egyúttal csoportos, csoportban végrehajtható vizsgálatokat. Ma már mindenmű észlelő, diagnosztikus kísérletre a „próba” elnevezést használjuk, tehát pl. műszeres vizsgálatokra is. Mármost minden képességvizsgálatnak is megvan a maga karakterológiai oldala, vagyis mellékesen jellemvonásokra is utal.

Már az intelligencia-vizsgálatok mutatnak jellemsajátosságokat. A Pd. Szeminárium lélektani laboratóriuma sok ezer esetben végzett figyelemvizsgálatai a Révész-féle módszerrel mutatják, pl. a gyermek és ifjú akaraterejét, kitartását, befolyásolhatóságát, megbízhatóságát, esetleg szorgalmát is stb. Ugyanezt tapasztaltuk a laboratóriumban más intelligenciás rész-képesség teszt-vizsgálata alkalmával is, mégpedig a gyermek- és ifjúkor legkülönbözőbb szakaszaira vonatkozólag egyaránt. Mások — nálunk: Baranyai, Boda, Cser, Schiller — hasonló eredményekre jutottak.¹ — Azonban nyilvánvaló, hogy a *mindenben való* megbízhatóságából, lelkiismeretességéből, amelyet a vizsgálati személy a próba elvégzésekor tanúsít, csak igen feltételesen lehet következtetést vonnunk más életterületen, pl. a szerelmi életben való megbízhatóságára, lelkiismeretességére. Teljesen kizárni a tesztek útján való jellemmegismerési lehetőséget azonban épp oly tévedés volna, mint annak hiánytalan teljességét és biztonságát remélni. A lelki élet egységes egész, amelyben minden szervesen összefügg. Így az intelligencia rész-összetevői közé sorozhatók intelligencián-kívető, akarat- és érzelmi tényezők. Már a legegyszerűbb emlékeztetvizsgálatnál sem hagyható számításokon kívül az a tényező, amit érdeklődésnek nevezünk, és ami erősen érzelmi forrásokból ered.

Sveici, francia és — főleg — amerikai pszichológusok épp

¹ Baranyai: A magasabbrendű értelmiségvizsgálatok. Szeged 1933. Acta IX. — Harkai-Schiller: A katonai jellemvizsgálatok. M. Psychol. Szemle, 1941.

ezért megpróbálták az intelligencia-vizsgálatok mintájára „erkölcsiteljesítmény-mérő jellemteszt”-ek szerkesztését. A „jellem-teszt” voltaképp a kérdőíves módszer átalakítása teszt-eljárássá. Amerikában főleg *Jung* introvertált és extravertált ember típusainak észlelésére vezették be az „introverzió-extraverzió”-tesztet. Nálunk Boda István próbálkozott kérdőíves személyiségvizsgáló eljárással.² A hibaforrás — amelyen Boda egy tényezőre sokféle kérdés, gyakran keresztkérdés alkalmazásával óhajt segíteni — először is az a körülmény, hogy a kérdőpontokra adott feleletekben a vizsgálati személy önkéntelenül is nem olyannak mutatja be magát, amilyen valóban, hanem, amilyen szeretné, hogy legyen, illetőleg, amilyennek hiszi magát, vagypedig, amilyennek szeretné, ha mások őt tartanák. Másik hibaforrás, hogy az erkölcsi intellektualizmus veszélyébe esünk, és e tesztek értékelésekor úgy véljük, hogy aki tudja, mi a jó, az már feltétlenül meg is cselekszi a jót. Holott az erkölcsi meggyőződés helyessége feltétele, de nem egyetlen garanciája az erkölcsileg helyes cselekvésnek. Mindnyájunkkal előfordul, az életben, hogy jobb meggyőződésünk ellenére helytelenül cselekszünk, mégpedig tudva és szándékosan.

Ha azonban nem is lehet teljesen azonosítani a jó tudását annak tényleges cselekvésével, az erénnyel — amint *Sokrates* tette —, azért másfelől nem is szabad a kettőt: erkölcsi belátást és valódi erkölcsi érzületet — mereven elválasztottaknak vélünk. A rossz törekvéseknek lélektani következménye ugyanis az erkölcsi vakság, a belátás elhomályosulása. A jó meggyőződés tehát szükségképp mindig együtt jár *valamelyes* jó szándékkal és törekvéssel is.

Még világosabb lesz ez a tényállás, ha meggondoljuk, hogy az erkölcsi belátás, a jónak megismerése nem intellektuális, hanem érzelmi úton történik, nem elméleti és passzív, hanem gyakorlati és tevélegesen természetű. Amint a fenomenológus-pszichológusok, elsősorban *Max Scheler* észreveszik: az életben, a cselekvésben, magában a szeretetben és gyűlöletben csillanak meg az értékek. A szeretet egyfelől az a szellemi ténykedés, amely megismeri az erkölcsi értéket, másfelől a szeretet alaperény is, középponti erény. Érték az, ami kiemel és felemel, másszóval, amit szeretünk. Ez a merőben lélektani tényállás nem jelenti az értékelméleti szubjektivizmus álláspontját, amely szerint az értéket mi teremtik, vagyis az érték függ létében a mi kedélyállapotainktól. Ellenkezőleg, az érzelmi érték megismerés épp úgy lehet objektív, mint mindennemű értelmi megismerés. Ha az értéket szeretjük, akkor ennek tárgyi oka van:

² Boda István: A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata. Budapest, 1937.

magának az értéknek. szeretetreméltósága. Nem azért jó egy cselekvés, mert mi jónak érezzük, a „jó” fogalma nem csupán a mi alanyi érzelmünkben, hanem magában a helyes cselekvésben van.³

Mármost, ha a különféle „jellem-teszt”-eknek azt sikerülne megragadni a személyiségből, hogy ez milyen értéket lát, vagyis milyen értékeket szeret, akkor valóban sikerülne elhatolniok a személyiség tényleges erkölcsiségének észleléséhez. Azonban az erkölcsi ítélőképesség nem mindig alapul a személynél igazi erkölcsi belátáson, hanem többnyire csak mások véleményének, az általános erkölcsi közvéleménvnek, gyermekkori tanításnak, vallásos vagy társadalmi tekintélyeknek, a nevelésnek stb. lecsapódása. Ezek az intellektuális elemek pedig egymagukban még nem biztosítják a tényleges erkölcsi érzületet és törekvést. Az erkölcsvizsgáló tesztek eddig csak az erkölcsi intelligenciának és ítélőképességnek ezt az intellektuális rétegét képesek megragadni. A Ped. Szeminárium lélektani laboratóriumában kipróbáltunk magyar nyelvre átdolgozott egy-két amerikai introverzió-extraverzió-tesztet, és tapasztaltuk, hogy a valóságban a vizsgálati személyek nem mutatták fel ugyanazokat az erkölcsi tulajdonságokat, amelyeket a teszt nyomán meg lehetett volna róluk állapítani. Introvertált emberek gyakran nem hajlandók megnyilatkozni, hanem eltitkolják adottságaikat, továbbá szeretik önmagukat a valóságosnál extravertáltabbnak tudni és mutatni. Az extravertált ember már nyiltabb és önmagával jobban meg van elégedve, tehát könyebben adja önmagát a teszt-teljesítményekben, nem vágyik más lenni, mint ami. Viszont nagy hibaforrás épp az extravertáltaknál önmaguknak elképesztően hiányos megfigyelése és kezdetleges megítélése. Legkevésbé pedig saját hibáikról óhajtanak tudomást venni.

A különlegesen jellemvizsgáló⁴ vagy pedig a személyiség-egésztét kutató próbák és kísérleti eljárások ma már több százra rugnak. Így, hogy csak néhány legnevezetesebbet említsünk, *Rorschach* árnyképszerű tintafoltok értelmeztetése, *Wartegg* megkezdett rajznak tekinthető pontok, vonalak kiegészítése, *Jung* asszociációk útján a tudattalanba való lehatolás, Szondi arcképek között való, ösztönös választás által óhajt észlelni. Néha sikerül e különböző módszerekkel oly észleléshez jutni, amely erkölcsitani tényállást fordít lélektani nyelvre, de a vizsgálati esetek többségben — amint erről a Főv. Ped. Szeminárium lélektani laboratóriumában a Rorschach- és a Szondi-tesztre vonatkozólag Hornyánszky István vizsgálatai útján ta-

³ V. Ö. Pauler Akos: *Metafizika*. Budapest, 1938. — 54. 111., l. stb. — Max Scheler: *Formalismus in der Ethik*. Halle, 1928.

pasztalatokat szereztünk — a vizsgálati személyről nyert lélektani adatok oly természetűek, hogy belőlük vajmi kevés erkölcsi következtetés vonható le. Az erkölcsi jelenségek lélektani értelmezése ma még gyermekcipőben jár, és fejlődésével remélhető a személyiségvizsgáló eljárások nagyobb erkölcsilélektani észleléértéke is.⁴

Az említett vizsgáló eljárások közös alapgondolata, hogy bizonyos helyzetekben és pillanatokban elárulja az emberi lény, anélkül, hogy ő maga észrevenné, jó részét mindazoknak a vonásoknak, amelyek karakterét meghatározzák. Ezek a pillanatok az ösztönös választások. Hogy mi rökonszenves, mi ellenszenves és mi közömbös nekünk, mit helyezünk előnybe a Rorschach-ábrák értelmező megoldásakor (formát, mozgásképet, szint-e stb.), a Wartegg-próba rajz-asszociációnál, a Jung-kísérlet szó-asszociációjánál: mindez leleplezi lelkünk valódi alapjait. Választásaink megmutatják, mit tartunk fontosnak, hogyan értékelünk, mire törekszünk. Az az embertípus pl., amelyet a Szond-teszt arcképsorozatából választásunkkal előnyben részesítünk, megmutatja a saját ösztöntényezőink minéműségét. A személyiség mélységeiből másódnak ki és jutnak életünk felszínére adatok, amelyekből a jó pszichodiagnosztikus, de csakis a jó pszichodiagnosztikus képet tud alkotni ama mélységekről, ahonnan származnak.

A személyiség meghatározó magva nem véleményeinkből és élettapasztalatainkból áll, nem is vérmérsékletünkéből — amint több modern pszichológus, pl. *Kretschmer*, hajlandó feltételezni —, hanem értékeléseink rendszeréből. Minden emberi személyiség: törekvésekben nyilvánul meg, és minden törekvésünk valamely értékre irányul. A rossz, értékellenes törekvés is értékre irányul, csupán azzal a különbséggel, hogy alacsonyabb értéket intencionál, részesít előnyben magasabb értékkel szemben. Mivel mármost a személyiség törekvései különbözők, sokfélék, amelyek részben ugyan áthatják egymást, de részben esetleg harcban is állnak egymással, ezért jellemünket az a körülmény dönti el, hogy melyik az uralkodó törekvésünk, illetőleg, hogy ez az uralkodó törekvés milyen értékre irányul. A személyiség elsősorban választásoknak: igenléseknek, előnybehelyezéseknek és elutasításoknak természetes rendszere, és ez a rendszer az ő végső gyökere, jellemének alapja. Ugyanígy egy népfajt vagy egy történeti korszakot is akkor ismerünk meg lélektanilag, ha sikerül megállapítanunk az értékeknek azt a táblázatát és hierarchiáját, amely ott vagy akkor az embereken uralkodott.

⁴ A személyiségvizsgálatokról áttekintést ad. *Lehner Ferenc*: A személyiségvizsgálatok funkcióértéke. Psychol. Szemle, 1941.

Ez a legbensőbb lényünk, jellemünknek emez eldöntője azonban nem azonos *tudatos* értékelésünkkel, hanem ösztönös, öntudatlan. Életünk nagyrészt ama jóhiszemű komédiából áll, amelyet önmagunk előtt játszunk. Nem mások előtt játszuk ezt a komédiát, hanem csupán azért, hogy a saját önbecsülésünk következményeinek eleget tegyünk és így a selejtesség érzelmét, amelyet egy élőlény sem képes elviselni, kikerüljünk. Beszédünket és cselekvésünket tehát viszonylag felületes befolyások mozgatják, amelyek igazi mivoltunkat ideiglenesen elnyomják. Tudjuk pl. hogy milyen nagy rész az a „mi” véleményünkben, ami nem is a mienk, hanem a szociális környezetből ered.

Épp ezért sem a szó, sem a tett nem alkalmas arra, hogy a tudományos kísérleti embermegismerés, emberészlelés felhasználhassa. A tett épp úgy kezünkben van, mint a szó, és lehet képmutatás is. A gonosztevő is képes arra, hogy önmaga vagy mások előtt színészkedvén, egyszer-másszor jótettet is vigyen végbe, de azért még sem szűnik meg gonosztevő lenni. Elismeréssel vagyunk ama jellemvizsgáló eljárás gyakorlati hasznavehetősége iránt, amelyet *Riffert* és *Simoneit* nyomán nálunk Schiller Pál vezetett be katonai képességvizsgálat gyanánt, és amely közvetlenül a cselekvés és magatartás alapján óhajt észlelni. Itt egy nagy tornateremben együttes feladat elvégzésénél fontos személyiségjegyek állapíthatók meg a vizsgálati személyekre vonatkozólag. Azonban, *amiből* a tornatermi próbák útján észlelünk, az nem lehet a vizsgálati személy tudatos, szándékos cselekvése. Merőben az a körülmény ugyanis, hogy valaki e próba alkalmával, amidőn tudja, hogy figyelik és osztályozzák, mennyi önuralmat és fegyelmezettséget tanúsít, nem lehet kezesség arra, hogy az életben és természetes körülmények között való cselekvésben is ugyanezt az önuralmat és fegyelmezettséget fogja tanúsítani. Ugyanez áll a bajtársiasságról, és általában mindama fontos jellemvonásokról, amelyeket a tornatermi próba észlel. Ellenben igen szépen mutatkoznak e próba útján a gyakorlati értelmesség képességei, mint pl. a vezetési készség, áttekintés, ügyesség, gyakorlatiasság stb. Lehet továbbá a képességek mellett az avatott pszichológusnak jellemvonásokat is észlelni — hiszen találó mondás, hogy a jó pszichológus egy gyufaskatulya segítségével is tud diagnosztizálni —, de csak a tornatermi próba ama mozzanataiból, amelyekben a vizsgálati személy öntudatlan cselekvésekkel leleplezi magát. Mivel ezek rendszerint, a dolog természeténél fogva, rejtett, mikroszkópikus jellegűek, ezért a tornatermi próbához hasonló jó eredményeket tudtunk elérni a Főv. Ped. Szeminárium lélektani laboratóriumában több száz katonai és rendőri képességvizsgálat alkalmával a

Kovács Aladár és Tavas Iván munkatársaimmal együtt végzett *Lipmann—Bogen*-féle és Nagy László által újratervezett kalitkapróba segítségével, amelyet nem csupán a gyakorlati intelligencia észlelésére használtunk, amint Bogen alkalmazta, hanem a magatartáscsn és önálló cselekvésen keresztül a személyiség észlelésére.⁵

Azonban sokkal inkább a kifejezés jelenségei azok, amelyekre a lélektani észlelést alapítanunk kell, mint a cselekvés. A karakterológiának egyik alaptétele — amelyen segédtudomány, a kifejezéstan is nyugszik — az a tovább már nem magyarázható, szinte misztikus tényállás, hogy a külső dolgok: szó, taglejtés, arcvonások, testalkat, írás, ruha, modor, lakás, sőt természeti tájak és tárgyak is lelket fejeznek ki, hangulat-karakterrel rendelkeznek. Így álmainkban az érzékelhető, külső világ elemeiből a tudattalan oly képzeleti képáramlást hoz létre, amely kifejezi vágyainkat, értékelésünket, legmélyebb emocionális életünket. Ugyanez történik arra módosított tudatállapot esetében, amelyet hipnoid állapotnak nevezünk. Mind az álmot, mind a hipnoid állapotot felhasználtuk a Főv. Ped. Szeminárium lélektani laboratóriumában személyiségvizsgáló próbák kialakítására.⁶

Az alábbiakban oly erkölslélektani észlelő vizsgálatot fogunk tárgyalni, amely ugyanezen elvek alapján, de csoportosan és csupán teszt-füzet meg ceruza használatával lebonyolítható próba, külső formájában az amerikai önadminisztrációs introverzió-extraverzió tesztekhez hasonlóan. Az eddig használatos jellemvizsgáló eljárások vázlatos és kritikai megemlézéséből tesztünk kialakítására vonatkozólag két tanulság foglалható össze: 1. tesztünk mibenlétére, 2. azokra a személyiség-tényezőkre vonatkozólag, amiket a teszt vizsgál. Kezdjük az utóbbival.

Erkölslélektani észlelőt-teszt csak oly próba lehet, amely erkölcsstani fogalmakra közvetlenül átordítható lélektani adottságokat észlel. Oly személyiségtényezőket kell tehát találnunk és vizsgálnunk, amelyekre az erkölcsstan fogalmai visszavezethetők. A lélektannak ezen az új és alig művelt területen segítségünkre vannak az emberi léleknek ama sarkalatos és tipikus adottságai, amelyeket részletesen etikai-karakterológiai munkámban tárgyalok (v. ö. idézett munkáimmal). Ez a négy személyiségjegy, amelyet hipnoid kísérleteinkkel is észleltünk: a

⁵ A M. Kir. Honvéd Képességvizsgáló Intézet felkérésére és vele együttműködésben.

⁶ V. ö. »Impulzivitás és lelki mélység vizsgálata« stb. c. cikkünk. *Gyermek és Ifjúság*, 1939. Továbbá »Jellemlátás« c. könyvünket, Bpest, 1933. Szent István-Társulat.

józanág, az impulzivitás, a lelki mélység és a gyakorlatias idealizmus. Most csak röviden és altípusaikra ki nem térve emé lékezőnk meg róluk.

Mivel az ember jellemét az értékelés, főleg a többreértékelés és a kevesebbreértékelés dönti el, vagyis az a körülmény, hogy uralkodó törekvése mely értékre irányul, épp ezért az értékek világának fő kategóriái egyúttal az emberi jellemnek fő típusainak eldöntő is. Ezt már *Spranger* is látta, és így vált az általa szellemtudományos lélektani iránynak nevezett tudományos törekvés megalapítójává, amely épp az emberi lélek szellemi természetére vagyis értelmet, jelentést hordozó voltára, értékelhetőségére alapozza lélektani észleléseit. Amint azonban idézett munkáimban igazolni törekszem, az értékek világának négy legfőbb kategóriája, *Spranger* felfogásától eltérőleg, a következő: érzéki gyönyör- és haszonérték, vitális érték, lelki érték és szellemi érték.

A józan ember vagy nyárspolgár uralkodó törekvése az érzéki gyönyörre és a haszonra irányul. A nyárspolgár a *Horatius*-i „*aurea mediocritas*”, arany középút embere, aki erőnyes elveket vall, de a saját biztonsága érdekében teszi ez, és erényét meg hasznát egyensúlyban tudja tartani. Szellemi értékek iránt, de főleg az esztétikai érték iránt érzéke alig mutatkozik. Nemi életét a mélyebb, lelki rétegektől elszakadt érzéki gyönyörre törekvés jellemzi, továbbá bizonyos prostitúciós berendezkedés, amely nem hódít, hanem vásárol, megfizet. Középszerű, langyos lélek, kissé farizeuskodó morállal, közönyös vérmérséklettel és csökkent vitalitással, vagyis óvatos, előrelátó, számító, meghódoló, de titkos életirígységétől fűtött. Hanvatló népeket és kultúrákat a nyárspolgári szellem uralomra jutása jellemez. Alárendelt helyen, szélesendben, árnyék védelmében azonban a nyárspolgár beválik, és mintegy ennek a világnak erkölcsi egyensúlyához szükséges elem, a maga szűrkességével, átlagosságával, amelytől mind a nagy jóság, nagy erény, mind a nagy gonoszság és bűn idegenek. Érzéketlen, de egyensúlyozott ember.

Az impulzív embertípus a vitális értékekre irányul. Vídám, rugalmas lélek, nem sokat töpreng, természetétől vezettetni magát, szangvinikus és kolerikus, tevékeny, erős indulati életet élő, lendületes, ért a beszédhez, hangos, életművész, bizarr (eltér a mindennapitól, átlagostól, anélkül, hogy torz vonása volna). Előnye a józan emberrel szemben, hogy kifelé, a külső valóság felé sok az érzéke, érzékenysége, de egyensúlyozatlan. Mozgalmasságához, kifelé fordulásának nagyarányúságához képest igen kicsiny az elmélyülése, tevékenységéhez képest ezért kevés a hűsége, állhatatossága.

A mélylelkű ember szintén érzékeny és egyensúlytalan, de nem kifelé, hanem befelé forduló érzéke, érzékenysége van. Erős oldala a tűrő, elszenvedőképességen és befelé irányuló fogékonyságon alapuló állhatatosság, gyenge oldala ellenben a tevékenység. Finom, nemes lélek, de a létküzdelemben kevésbé állja meg helyét. Idealista, de kezeit cselekvés helyett lemondólag öleiben tartja. Vagy szemlélődő, költői, lírai kedély, vagy pedig tépelődő, önelemző elmélkedő. Mivel azonban a cselekvésben csak igen középszerű, a nyárspolgárral az emberek gyakran összetévesztik, hiszen utóbbival együtt járja a mindennapi élet peros országútját.

A gyakorlatias idealista az első három típusnak mintegy magasabb szintézise. Tehát ő az igazi, a teljes ember, a szintetikus ember. Ebbe a típusba tartoznak a nagy moralisták, erkölcsileg kiváló emberek, erkölcsi lángelmék. A gyakorlatias idealista nem csupán rajong az eszményekért, hanem cselekedni is tud értük. Eszményi, de elérhető célokért küzd. Finom, nemes lélek, de a létküzdelemben is megállja helyét. Finomság és erő egyesülnek benne. Tudatos, logikus, de az összefüggéseket ösztönszerűleg is megérzi. Nyugodt, higgadt külső viselkedést, gondolkodást és cselekvést tud tanúsítani, igen nagy benső kedélyhullámozás ellenére, tehát lélekjelenlétét heves felindulás közepette is megőrzi. Mélyen érez és gondolkodik. Élénk érzéke van a szép iránt. Mintegy esztétikai-logikai-ethikai egyensúlyt, érzékeny egyensúlyt képvisel tehát. Így ő a szellemi értékek felé forduló embertípus, szemben a mélylelkűvel, amely csak a lelki értékek felé forduló típusnak tekinthető. Egyúttal a gyakorlatias idealista, a maga szeretetével és hősi önfeláldozásával, az erkölcsi értékek hordozására való lélektani alkalmasságot is jelenti.

Négy típusunk tehát erkölcsilélektani típus is, mert közvetlenül visszavezethetők rájuk az erkölcsstan fogalmai lélektanilag. Ezt főleg más munkáimban (az idézettekben) részletezem, ahol kitűnt, milyen erkölcsi értékei és milyen veszélyei, egyoldalúságai vannak az első három típusnak, és melyek mind-egyiknek a tipikus erkölcsi elfajulásai.

Típusaink továbbá nem csupán a szellemtudományos, hanem a természettudományos és tiszta lélektan szempontjából is megalapozottak, tehát e két lélektani irányt összekapcsolják. Így típusainkban a személyiséglélektannak egy maradandó, és amint másutt kimutattam, általános emberi érvényű vívmányát kell látnunk. Ezt legjobban szemléltethetjük, ha *Kretschmer* és *Jung* tipológiájának kritikai vázolásából indulnak ki. *Kretschmer* schizothim és ciklothim típusai közül első jórészt meg-

egyezik Jung introvertált, második pedig jóformán teljesen megegyezik Jung extravertált emberével.⁷

A schizothim ember személyiségjegyei: zárkózott, finom, de gyakran idővel a durvaságba átesapó, önelemző, idealista, lelkiismeretes, de gyakran törtető, magányos, elvont, arisztokratikus, hűvös, száraz, vakbuzgó, szélsőséges, lelke mélységeiben a lélek felületétől elválasztott lény. A ciklothim ember: nyílt, meleg, humorra hajlamos, érzelmi beállítottságú, konkrét, gyakorlatias, realista, hétköznapi, megalkuvásra hajló, társas lény. Nyilvánvaló e dióhéjban történt jellemzésből is, hogy mind a schizothim, mind a ciklothim típusban két-két típus van összekeverve. A schizothim típus némely jellemvonását, Jung elnevezésével élve, valódi introverzióknak mondhatjuk, ami szerintünk nem más, mint a mélylelkűség: ilyen a felsoroltakból a zárkózottság, finomlelkűség, líraiság, önelemzés, érzékeny lelkiismeret, idealizmus stb. Jung azonban oly jellemvonásokat is befelé fordulóknak, introvertáltaknak nevez, amelyek szerintünk nem igazán azok, hanem csak a kifelé fordulásnak, az impulzív ember megnyilatkozási közvetlenségének gátlásai. Ilyen álintroverzió, gátolt extraverzió a schizothim ember felsorolt jellemvonásai között több is akad, pl. a törtetés, szárazság, vakbuzgóság és maga az egész lelki hasadékonyság. A schizothim ember tehát két típusnak: a mélylelkűnek és a gátlásos embernek a keveréke.

Hasonlóan keverék a ciklothim típus is, mégpedig a józan és az impulzív ember keveréke. Józan vonások nála pl. a realizmus, hétköznapiasság, megalkuvás, impulzívek pl. meleg kedélye, konkrét gyakorlatiassága, társas mivolta, nyíltsága, életművészete. Mi a tiszta impulzivitásban látnók a valódi extraverziót, megtisztítva a józan elemektől, a józanságot pedig lefokozott introverzió és extraverzió egyensúlyának. Típusaink tehát a Jung—Kretschmer-féle elgondolás nyomán és annak kritikai módosításával, kiegészítésével így adódnának:

I. Introv. vagyis lelki mélység: kicsiny; extrav. vagyis impulzivitás: kicsiny; józanság.

II. Introv. kicsiny, extrav. nagy: impulzivitás.

III. Introv. nagy, extrav. kicsiny: lelki mélység.

IV. Introv. nagy, extrav. nagy: gyak. idealizmus.

A legtöbb emberben a nyárspolgári elem van túlsúlyban, de sok az emberekben az impulzivitás is. Ritkább a mélylelkűség, és igen ritka a negyedik típus jelentősebb adagban való előfordulása. Az utóbbit az emberek össze is szokták téveszteni elképzeléseikben vagy a lelki mélységgel, amely már igen rokon-

⁷ Kretschmer típusainak jó tárgyalója Roracher—Szöllösy: *Karakterológia*. Budapest, 1938.

szenves és magasrendű lehet, vagypedig az impulzivitással, amelyre nagy tevékenysége folytán hasonlít.

Ezzel feleltünk arra a kérdésünkre: melyek azok a személyiség-tényezők, amelyeket tesztünk vizsgál. Második kérdésünk, hogy a fennálló jellemvizsgáló módszerek kritikai vázolásából tanulság gyanánt minő feltételek adódtak, olyanok, amelyeknek tesztünk meg kell, hogy feleljen. Láttuk, hogy az emberi értékelésen át kell észlelnünk a személy mivoltát, mégpedig kifejezéstani eszközökkel. Ösztönös választásokat kell a vizsgálatnak kiváltania a személyből, amelyekben ennek alapvető értékelő állásfoglalásai, többre- vagy kevesebbreértékelései nyilatkoznak meg. E cél elérésében eszközeink: oly lelki képek, elképzeltetések és képzetek, amelyek kifejezik, kifejezés-tanilag hordozzák négy típusunk jellegét és lelkiségét.

Ennek az elgondolásnak megfelelőleg, tesztünk először is különböző tárgykörökben spontán elképzeltetések és választásokat kíván a vizsgálati személytől, aztán ismétlődnek ugyanezek a tárgykörök és kördőpontok, de most már arra szólítják fel a vizsgálati személyt, hogy öt-öt kép, képzet vagy gondolat közül válassza ki azt, amely reá a legerősebb érzelmi hatást gyakorolja, függetlenül attól, hogy ez a hatás kellemes-e vagy kellemetlen, a bennünk támadt érzelem rokonszenv és tetszés-e vagy ellenszenv és visszatetszés, nemes dolognak vagy alacsonyrendűnek érzi-e tárgyát stb. A felsorolt öt felelet-lehetőség közül egy-egy kifejezés-tanilag képviseli négy típusunk valamelyikét, az ötödik pedig az erkölcsileg értékellenes állásfoglalást. Elgondolásunk szerint az erős, intenzív érzelmi együtthangzás jelenti az egyéni megfelelést, rokontermészetűséget, akár kellemes, akár kielégületlen színezetű az érzelem. Az utóbbi eset, a nemleges, visszautasító érzelmi válasz csak azt jelenti, hogy az egyén elnyomja, önmaga előtt is eltitkolja saját természetéből épp ezt a vonást.

Téves volna tesztünk diagnosztikai megbízhatóságával szemben az az ellenvetés, hogy itt a vizsgálati személy hangulatára lévén bízva a választás, tehát a tűnékeny, változékony és alanyi érzelmre, ezért nem biztosítható a tudományos pontosság és igazoltság. Ez az ellenvetés azzal a hallgatólágos előfeltevéssel jár, hogy minden vizsgálati személy önkényesen vagy legalább is egészen egyéni és alanyi különbséggel más és más hangulatkaraktert érez bele ugyanahba a képbe. Pedig a dolog nem így áll. Előfordul, ugyan, hogy emlékeink és képzettársításaink egy kép, táj vagy tárgy hangulatát számunkra egyénileg színezik, de mégis általános törvényszerűség, hogy a lelkileg egészséges ember érzelmi világa tárgyilagosa, vagyis a tárgy mivolta és nem a saját alanyi állapotainak kivetítései határozzák meg számára a tárgy hangulatát. A kifejezés objek-

tív és nem szubjektív valami. A szubjektívizmus, a saját hangulatállapotaink kiöntése a tárgyi világra: lélektanilag beteges jelenség.

Feleletlehetőségeink e kifejezéstan hangulati objektivitását, általánosságát három tanéven át olymódon ellenőriztem, hogy a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium állandó tanfolyamán összesen több száz hallgatónak — fiatal tanítónak és tanítónőnek — ezt a feladatot adtam: a teszt feleletlehetőségeit hangulatkarakter szerint válogassák szét és osztályozzák a megfelelő pszichológiai típusokba. A hallgatók a lélektani előadásokon és gyakorlatokon előzőleg alaposan megismerkedtek a négy típussal. Több száz esetben is helytállónak bizonyult az eredetileg feladott feleletlehetőségeknek nagyobbik része. Ez a kipróbálás a teszt elővizsgálatai közé tartozott, vagyis az eredeti kérdések és feleletlehetőségek közül a tesztnek alább közölt, végleges formájába csak azok kerültek bele, amelyeknek hangulatkarakterét valamennyi vizsgálati személy helyesen képes volt kiérezni. A teszt a 14 éves kortól fogva felnőtt korig alkalmas vizsgálatra. A 14—15 éves gyermeknél azonban még egyenként és explorációval történő vizsgálat szükséges, mert ebben a korban a teszt még nehéz.

1. A teszt a következő:

Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Lélektani Laboratóriuma.
Frk. 1.

Nem:..... Kor:..... év. Iskolai végzettség:.....

A születés éve:.....hónapja.....napja:.....hely:

A vizsgálat éve:..... hónapja: napja: Vallás:.....

Név: lakás:

Apja neve: foglalkozása:

Anyja neve: foglalkozása:

A) próba.

Utasítás.

A következő lapokon kérdések vannak. Mindegyik kérdésre két feleletet kell adnod az alatta lévő kipontozott vonalakra. Először azt a feleletet, amely a *legerősebb* érzelmet váltja ki szívedből, másodszor azt, ami ugyanebben a tárgykörben legkevésbé kelt fel érzelmet benned, leginkább közömbösen hagy. Mindegy, hogy ez az érzelem kellemes-e vagy kellemetlen, tetszés-e vagy visszatetszés. Akár szépnek, akár rútnak találsz, amiről a feleletekben szó van, akár jónak, akár rossznak: csak arra ügyelj, érdekel-e vagy közönyösen hagy érzelmileg. Ime egy példa, próbáld megoldani!

Az emberek jóságáról vagy gonoszságáról okosságukkal összefüggésben különböznek a tapasztalatok. Ezek közül melyik érdekel leginkább?

.....
.....
.....
és melyik legkevésbé?
.....
.....
.....

Jól értsd meg: nem az a fontos, hogy mit tartasz helyesnek, mit nem, hanem, hogy melyik felelet kelt fel benned erősebb érzelmi választ, legyen érzelmed elutasító vagy igenlő. Lelki és ne testi érzelmedet figyeld, tehát *nem* azt, ami esetleg csak szemednek vagy fülednek, vagy más érzékszervednek kellemes vagy kellemetlen.

Igyekezz legjobb tudásod szerint magadat megfigyelni és a fent példázott módon kijelölni a többi kérdést is.

Ne nyisd ki a füzetet, amíg nem mondják!

(A következő lapon a teszt így kezdődik:)

1. Az önbizalmat illetően milyen ember érdekel leginkább, képzeletben vagy valóságban?

.....
.....
és milyen legkevésbé?
.....
.....

2. A színek közül milyen az, amely legerősebben hat érzelmeidre?

.....
.....
és milyen az, amely legközbömbösebben hagy?
.....
.....

3. Hangszerek hangja közül melyiké hat rád legerősebben?

.....
.....
és melyiké legkevésbé?
.....
.....

4. A szagok közül melyik az, ami legerősebben hat rád, de érzelmileg?

.....
.....

és melyik legkevésbé?

5. Az ízek közül melyik legerősebben?

és melyik legkevésbé?

6. Írd le pár szóval azt a tetszésed szerint választható tárgyú képzeleti vagy elképzelhető képet, amely a legerősebb érzelmeket váltja ki belőled?

és azt, amely legunalmasabb, legkevésbé kelti fel érzelmeidet?

7. Írd le azt az álmodat, amely legerősebb érzelmeket keltette fel benned?

és azt, amely leginkább hagyott közömbösen?

8. Írd le az olyan természeti tájat, amely legerősebben hat érzelmeidre?

és azt, amely legkevésbé?

B) Próba.

Utasítás.

Az alábbiakban minden egyes kérdésnél írd a feleletek előtt lévő vonalra egy 1-et ahhoz a felelethez, amely a *legerősebb* ér-

zelmet váltja ki szívedből. Egy O-t pedig írd ahhoz, amely legkevesbé vált ki érzelmet benned, közömbösen hagy. Mindegy, az az érzélem kellemes-e vagy kellemetlen, tetszés-e vagy viszszatetszés. Akár szépnek, akár rútnak találd, amiről a feleletekben szó van, akár jónak, akár rossznak: csak arra ügyelj, érdekel-e vagy közönyösen hagy érzelmileg. Ime egy példa, próbáld megoldani!

Az emberek jóságáról és okosságáról különbözők a tapasztalatok:

- ~~0~~ — a rosszak okosabbak és különbek, mint a jók,
- 1 — a jók okosabbak, mint a rosszak
- ~~0~~ — a szangvinikus, lobbanékony emberek viszik előre a világot
- 1 — a jók szenvednek a rosszaktól, de az utóbbiak is szerencsétlenek
- 1 — fel kell a felebarátról tételeznünk, hogy szíve mélyén jó, és épp. ezáltal építhetjük fel benne a jóságot.

Jól értsd meg: *nem* az a fontos, hogy mit tartasz helyesnek, mit nem, hanem, hogy melyik felelet kelt fel benned erősebb érzelmi választ, legyen érzelmű elutasító vagy igenlő. Lelki és nem testi érzelműdet figyeld, tehát *nem* azt, ami esetleg csak szemednek, fülednek vagy más érzékszervednek kellemes vagy kellemetlen.

Igyekezz legjobb tudásod szerint magadat megfigyelni és a fent példázott módon kijelölni a többi kérdést is.

1. Az alábbi mondatok egy-egy képet festenek lelki szemeink elé. Ezek közül a legnagyobb hatással van rád:

- 1 — a tiszta lelkiismeret szelíd nyugvópárna
- 1 — az éjben haladó csillagok
- 1 — hulló csillagok
- ~~0~~ — éjszaka sok szűnyoggal
- 1 — csendes csillagos éj

2. Ellenségeinkkel szemben magatartásunk lehet:

- 1 — fájdalmas, szelíd, hallgatag visszahúzódás
- 1 — szemet szemért, fogat fogért
- 1 — elégtételt veszünk elszenvedett sérelmeinkért
- 1 — nem törünk az ellenség ártalmára, de magunknak sem engedve ártani, jó útra térítjük,
- ~~0~~ — csak arra vigyázunk, ne legyen bajunk, kárunk.

3. Az emberek különböző dolgokat becsülnek legtöbbször:

- 1 — a hősi önfeláldozást
- 1 — a mély gondolatokat és lelki szépséget
- ~~0~~ — a társadalom hasznát

— ~~A~~ — az ifjúságot, szépséget, nagystílű életet
— ~~B~~ — az erősebbet.

4. E képek közül — ha elképzeled — legjobban hat rád:

— ~~A~~ — kis tó partján magányos kunyhó az őszi estében
— ~~B~~ — emelődaru
— ~~A~~ — lovassági roham
— ~~B~~ — bicikliző majom
— ~~A~~ — egy szentély csodálatos lángja, amely nem éget.

5. Az emberek, ha váratlanul heves felindulás éri őket, külön-
féleképpen viselkednek:

— ~~B~~ — hevesvéruen, csupa tűz módjára viselkednek
— ~~A~~ — józanul megalkusznak
— ~~B~~ — dühüket jégre teszik
— ~~A~~ — elmélyülnek, rajonganak, magukba szállnak
— ~~A~~ — higgadtságukat, viselkedésük és gondolkodásuk
nyugalmát igen nagy kedélyhullámzásuk ellené-
re is megőrzik.

6. Az életet 5 bölcс ötféle ízhez hasonlította; eszerint az élet:

— ~~A~~ — savanyú
— ~~A~~ — keserű
— ~~A~~ — édes
— ~~A~~ — keserű és édes elegye
— ~~B~~ — édes és sós elegye

7. Legnagyobb hatással van rád:

— ~~A~~ — a tubarózsa vagy irisз illata
— ~~A~~ — a fenyő, ibolya vagy levendula
— ~~B~~ — az orchidea vagy jázmin forró bódulata
— ~~B~~ — ételek étvágygerjesztő szaga
— ~~B~~ — hagymaszag.

8. Hangszerek hangjai közül:

— ~~B~~ — nem rajongsz túlságosan egyikért sem
— ~~B~~ — szaxofon és bendzsó
— ~~A~~ — harmónium és hárfa
— ~~A~~ — harsonák hangja
— ~~B~~ — cimbalom és hegedű.

9. Melyik kép van rád legerősebb hatással:

— ~~B~~ — piaci légy
— ~~A~~ — fehértarajos viharhullámok
— ~~B~~ — Grál-lovag

- ~~0~~ — gyártelep
- ~~1~~ — magányos fenyves közepén az örökzöld alkonya.

10. A legfontosabb az életben a különböző emberek szerint más-más dolog:

- ~~0~~ — vágy és szenvedély
- ~~1~~ — a lemondás
- ~~1~~ — a megélhetés
- ~~1~~ — a tökéletesedés
- ~~0~~ — a könnyű siker.

11. Tapasztalható az emberekről:

- ~~1~~ — szenvedők
- ~~0~~ — félnek a kellemetlentől
- ~~0~~ — életben ellenségek, halálban testvérek
- ~~1~~ — sok az eszkimó, kevés a foka
- ~~1~~ — változnak az idők és mi is változunk.

12. Színek közül legnagyobb hatással van rám:

- szürke
- az élénk, erős és változatos sárga, piros, zöld
- fehér, halványzöld, halványsárga
- mély feketeskék, bíbor sugarakkal
- pepita.

13. Az emberek viselkedése lehet:

- kényelmes, szófukar, unalmas
- nyugodt, jószágos, barátságos, szigorú
- tartózkodó, tapintatos
- goromba, de érdekből változó
- nyílt, talpraesett, barátkozó, élénk.

14. Önérzetüket tekintve az emberek között van:

- gőgös és szemtelen
- józan: kis dolgokra tartja képesnek magát, és olyan is, aminőnek magát tartja
- ~~1~~ — kislelkű: alábecsüli erőit és képességeit
- ~~1~~ — nagylelkű: nagy tettekre tartja magát képesnek, és joggal, helyesen
- elbizakodott: különbnek tartja magát, mint amilyen.

15. Különböző életelvek:

- arany középút, a jóból is megárt a sok
- nem elvekre, hanem ösztönös megérzéseimre

- hallgatok, és a helyzettől függ, hogyan döntök
 ——— a cél szentesíti az eszközöket
 ——— eszmény és valóság egymástól mindig is szomorú távolban marad
 ——— eszményi, de elérhető célokra török.
16. Kötelesség dolgában az emberek különféle véleményei:
 ——— gáncstalanság
 ——— legtöbbször csak lemondani lehet, nem cselekedni
 ——— szívünkre hallgassunk, ne a gyáva és rideg kötelesség szavára
 ——— kötelességnél se többet, se kevesebbet
 ——— mások se teszik meg kötelességüket, minek tegyem meg én.
17. Ha az események nem alakulnak elég kedvezően, akkor az emberek:
 ——— hol aggodalmaskodnak, hol pedig bíznak, hogy minden jobbra fordul
 ——— ráeszmélnek hibáikra
 ——— mindenképpen a felszínen akarnak maradni
 ——— az értékes életet élőnek jó- és balsors olyan, mint jobb- és balkeze: mindkettőt egyformán használja.
 ——— addig nyújtóznak, ameddig a takarójuk ér.
18. A természetben legjobban érdekel:
 ——— égbemenő, sötét sziklákon a friss, reggeli szélről hajtott tengerhullámok törnek meg
 ——— a lombját hullató erdő csendje, magánya
 ——— napfényes tavaszi táj, virágzó fák, kiránduló tömegek
 ——— egy konyhakert, gondozott káposztatermesztéssel.
19. Melyik szó van reád hatással:
 ——— kolostor
 ——— sok mozgás
 ——— számolás
 ——— fejlesztve fejlődés
 ——— akadémikuskodás.
20. Álmaim közül legjobban hatnak rám:
 ——— az eleven, erősen indulatos, mozgalmas, nem éppen hétköznapi cselekmények
 ——— a furcsák, gúnyosak, amelyekben azt teszem, amit nappal nem tennék

- — — — a költői képek, mély érzelmekkel és értelmi összefüggésekkel
- — — — a komor, misztikus, fantasztikus és fenséges álmok
- — — — a hétköznapiak.

21. A napszakok közül legjobban hat rám:

- — — — a kora reggel
- — — — az alkonyat
- — — — a délelőtt
- — — — az ebédután
- — — — a sötétség ideje.

2. Az értékelés a helyes megoldások alapján történik, illetőleg a választott típusok figyelembevételével. Minden „0”, amit valamely felelethez a vizsgálati személy odaírt: egy mínusz pontot, minden „1” pedig egy plusz pontot számít a típusban. A típusaink felől az előbbiekben röviden tájékoztatott olvasó nagyobb nehézségek nélkül ki tudja találni, hogy az egyes kérdéseknél melyik felelet mely típust képviseli tartalmilag vagy kifejezéstanilag. Példaképpen néhány kérdés feleleteit az alábbiakban ismételjük és megjelöljük típusát:

B) próba. 19. kérdés feleletei:

kolostor: mélylelkű
 sok mozgás: impulzív
 számolás: józan
 fejlesztve fejlődés: gyak. idealista
 akadékoskodás: értékellenes.

14. kérdés feleletei:

gőgös: értékellenes
 józan: józan
 kislelkű: mélylelkű
 nagylelkű: gyak. idealista
 elbizakodott: impulzív.

11. kérdés feleletei:

szenvedők: mélylelkű
 félnek a kellemetlentől: értékellenes
 életben ellenségek, halálban testvérek: gyak. idealista.
 sok az eszkimó, kevés a foka: józan
 változnak az idők és mi is változunk: impulzív.

10. kérdés feleletei:

vágy és szenvedély: impulzív
lemondás: mélylelkű
megélhetés: józan
tökéleteződés: gyak. idealista
könnyű siker: értékellenes.

9. kérdés feleletei:
piaci légy: értékellenes
fehértarajos viharhullámok: impulzív
Grál-lovag: gyak. idealista
gyártelep: józan
magányos fenyves stb.: mélylelkű.

6. kérdés feleletei:
savanyú: józan
keserű: mélylelkű
édes: impulzív
keserű-édes: gyak. idealista
édes-sós: értékellenes.

4. kérdés feleletei:
kis tó partján magányos kunyhó stb.: mélylelkű.
emelődaru: józan
lovassági roham: impulzív
bicikliző majom: értékellenes
egy szentély csodálatos lángja stb.: gyakorlati
idealizmus.

Az A) próba feleleteit típusokba sorozni, minősíteni a feldolgozó pszichológus feladata; ama típus szerint kell pontoznia, amelybe az egyes feleletek leginkább tartoznak.

A pozitív pontszámok összegéből a negatív pontokat levonva, számszerűleg mutatkozik, hogy az egyes típusok milyen arányban vannak meg a vizsgálati személy lelkületében. Az értékellenes pontszámok viszonya a többihez: mutatja, hogy a vizsgálati személy az átlagembernél nagyobb vagy kisebb százalékban hordoz lelkében értékellenes, erkölcstelen hajlandóságokat. Ennek ellentétét, az erkölcsi kiválóságra való képesség mérvét a gyakorlatias idealizmus pozitív pontszámainak a többihez való aránya mutatja.

A teszt diagnosztikus értéke tehát abban áll, hogy megjelöli a vizsgálati személy etikai karakterológiai uralkodó típusát és ezzel uralkodó értékelési irányát, valamint, hogy megjelöli értékellenes vagy fordítva, erkölcsi kiválóságra alkalmas képességeinek vagy hajlamainak mérvét.

A teszt diagnosztikai korlátozottsága főleg az a körülmény,

hogy az értékellenes hajlamok természetét közelebbről nem részletezi, nem mondja meg, hogy milyen vételre vagy rossz tulajdonságokra hajlamos a vizsgálati személy.

Minden hibaforrás nélkül való bizonyossággal tesztünk sem képes az egyének erkölcsi adottságait megállapítani. Ez, amint fejtegetéseink elején leszögeztük, nem lehetséges. Tesztünk hibaforrása főleg az a körülmény, hogy már a mélylelkűségnek, de még inkább a gyakorlatias idealizmusnak megéreztetése, mindennemű kifejezése, kifejezéstanai érzékeltetése: nagyobb arányban válthatja ki a vizsgálati személy választását a próba elvégzése keretében, mint amilyen arányban ő ezt az életben választaná, a valóságban hordozná. Mi ennek az oka? Nyilvánvalólag az a helyzet, hogy „én“-ünk nem azonos egyéniségünkkel, hanem több, mélyebb ennél. Igazi énünk az erkölcsiséggel azonosítja magát, lélektani egyéniségünk ellenére is. Az erkölcsi érték az „én“ számára léttörvény: tartós nemkövetése az „én“ pusztulását vonja maga után. A lélektan azonban e ponton elérkezeti illetékességének határait.

A tesztnek lehetséges egy C) próbája is, amelyet nem közlünk külön, mert nem egyéb, mint az A) és B) próbák ismétlése, megváltoztatott utasítással, feladattal. Ez a lehetséges C) próba — amelyet a laboratórium eddig még nem használt, de használatát terve vettük — az erkölcsi megismerésnek, az etikai értékelésnek és belátásnak képességét vizsgálná. Ebben az esetben a vizsgálati személy feladata, utasítása az lesz, hogy keresse ki azt a feleletet, amelyet hangulatilag legmagasabbrendűnek, és ellenkezőleg, azt, amelyet legalacsonyabbrendűnek érez.

A tesztnek nem csupán diagnosztikus, hanem nevelő értéke is van: tapasztalható a vizsgálati személyek körében nevelő hatása az erkölcsi belátás élesítése, az értékelés finomítása, továbbá a tényleges erkölcsi magatartás és elmélyülés fejlesztése tekintetében.

Amint típusainkról idézett munkáimban kimutattam, ezek a típusok igen általános emberi érvényűek; érvényesek a több évezreddel ezelőtt élt emberekre épp úgy, mint a maiakra, az európaira épp úgy, mint akár a délázsiaiakra stb. Mégis, nem ellenmondás, ha abban az emberszemléletben, amely létrehozta őket, különleges magyar ízt vélünk érezni, vagyis típusainkat a magyar szellem sajátos alkotásainak tartjuk, mindenestre az egyetemes pszichológia maradandó törzsállományának anyagából.

A teszt diagnosztikus igazolása a szokásos módon történik: korrelációs adatokkal, amelyeket vagy más vizsgálatokból, vagy pedig az iskolai, szülői stb. megfigyelés vagy tapasztalás adataiból a vizsgálati személyekre vonatkozólag nyerhetünk.

Az elővizsgálatok a teszt gyakorlati értékét eléggé alátámasztják. A végleges igazolás mindenesetre az elkövetkezendő vizsgálatok feladata. Tesztünket ugyanis a Főv. Ped. Szeminárium lélektani laboratóriumának végső kutató célja: a budapesti ifjú megismerése érdekében tömeges vizsgálatokra és bizonyos fővárosi ifjúsági sztenderd típusok megállapítására fogjuk felhasználni. Kíváncsok volna, ha párhuzamosan vidéki kutatók is indulnának meg tesztünkkel, a fővárosi és a vidéki magyar gyermek értékelő állásfoglalásainak összehasonlító erkölcslélektani vizsgálata és egybevetése számára. Ilyen módon kialakulhatna a magyar gyermek, közelebbről: a magyar ifjú értékelésének erkölcslélektani képe, megismerése. Csakis ilyen módon oldhatjuk meg a magyar ifjúság erkölcsi nevelésének feladatait kielégítő módon. Domokos Lászlóné szavaival zárjuk ezért fejtegetéseinket: „A földet megvizsgálják magvetés előtt. A szellemi magvetés talaját: a gyermek . . . lelki minőségét figyelemre sem méltatják . . .” „A nevelő magatartásának formáit alapvető mértékben megváltoztatja a gyermeki lélek ismerete. Ennek a kutatásnak ereje gyökerében átformálja nevelői szemléletének minőségét!”⁸

Dr. Noszlopi László.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA

Magyar nyelv és irodalom.

Petőfi: Egy gondolat bánt engemet . . .

IV. osztály.

Óravázlat.

I. Számonkérés.

1. Petőfi: Egri hangok.
2. Írásbeli: Sírva vigad a magyar; Édesapám nevenapja.

II. Ráhangolás.

Petőfi, a jövőbe látó jós. Halálának körülményei.

III. Célkitűzés.

Milyennek jósolta meg Petőfi halálát és temetését?

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

⁸ Dr. Domokos Lászlóné: Gyermekismeret és korszerű gyermekismerői magatartás. A Gyermek és az Ifjúság. 1940.